

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с. Бояровка
Каа-Хемского района Республики Тыва

СОГЛАСОВАНО

ЗУВР школы

Биче-оол О.А. / /

от «24 августа» 2023

УТВЕРЖДЕНО

директор школы

Чаш-оол О.С. / /

от «25 августа» 2023

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по учебному предмету (курсу)

Родному (тывинскому) языку

наименование предмета (курса)

10 класс

на 2023-2024 учебный год

Составитель:

Ховалыг Чойгана Оюн-ооловна,

учитель родного(тывинского)

языка и литературы

высшей квалификационной категории

Бояровка 2023

Тайылбыр бижик

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндезин чонунуң национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктааттынган (май 6, 2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңге болгаш бот тускайлаң сайзыраарыңга таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу амыдыралда боттанмышаан. Тыва дыл өөредилгениң, культураның, күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлу-дүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, албан-херек документилери эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрөөн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларның бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандырар; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чон кылдыр хаара тудуп, оларның салгалдарын харылзаштырып, национал культуразын хүн бүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөредилге системазында кижизилдилгениң дылы; тыва улустуң байлак аас

чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шингээдип алырынга өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

«Төрээн (тыва) дыл» деп чижек өөредилге программазы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартынга дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүң ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөредилгениң аразында харылзаалыының принциви салдынган. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медреселдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылынга хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөредилге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаянын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөредилгениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Эртем талазы-биле тодаргай түннелдер

10 класс

Өөреникчи кылып өөренип алыр:

- дыл болгаш төөгүнүң аразында харылзааларын тайылбырлап, тыва болгаш өске түрк чоннарның дылының болгаш культуразын, өске түрк дылдарның аразында тыва дылдың туружун медресеп билир;
- литературлуг тыва дылдың лексиктиг, грамматиктиг, шын бижиириниң болгаш адаарының нормаларын сагыыр; диалект лексиказын ылгап билир;

– кады чугаалажып турар улзунун ниитилелде туружун болгаш байдалын барымдаалап, бодунун чугаазын шын тургузар;

– янзы-бүрү байдалдарга чугааның онзагайларын таарыштыр ажыглаар, ийи дылды билир болгаш чугаалаар байдалга оларны херек кырында шын кылдыр ажыглаар;

– социал четкилерде бижиттинген медээлерниң дыл талазы-биле тургустунганын хынап көрүп, ук сөзүглелдерниң салдынган сорулгаларының күүсеттингениниң чогуур деңгелге дүгжүп турарын үнелээр;

– дылдың аңгы-аңгы адырларының кезектерин сайгарар;

– сөзүглелде ажыглаттынган дылдың уран аргаларын шын, чиге, тода кылдыр ажыглаанын сайгарар;

– сөзүглелдерни редакторлаарының аргаларын билир;

– дылдың сөс курлавырын делгемчидер болгаш байыдар сорулга-биле лингвистиктиг словарьларны ажыглап билир

Өөреникчи өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

- сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазының хевирлерин, аргаларын болгаш методтарын ажыглаар;
- литературлуг тыва дылдың хөгжүлдезиниң кол үе-чадаларын болгаш ооң тургустунганының төөгүзүн тодарадыр;
- диалект сөстөр тыва дылдың сөс курлавырын байыдарының бир аргазы болур, оларның чижектер бээр;
- өске дылдардан үлегерлеп алышыкыннарны тодарадып, оларны чугаага шын ажыглаар;
- сөзүглелдерниң хевирлерин болгаш оларның кол демдектерин тодарадыр, сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлериниң чижектерин кишерер;
- дыңнаан азы номчаан сөзүглелде кол бодалды кысказы-биле илередир, чажыт бодалын тывар;
- баш бурунгаар белеткээн сөзүглелдерниң стилистиктиг эдилгезин кылыр;
- тыва дылдың электроннуг корпусунуң сөзүглелдери-биле ажылдаар; сөзүглелдерни чаартыр; кол болгаш ийиги чергениң медээзин тодарадыр.

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН 10 КЛАСС (34 ШАК)

Блок	Тема (ооң иштинче кирип турар билиглер)	Шак саны ниити б/ш тема аайы- биле	Өөреникчилерниң кылыр ажил-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Дыл дугайында ниити билиглер	Ниити шагы - 4	
	Дыл болгаш ниитилел. Дыл болгаш культура	1	Тыва дыл – тыва чоннуң национал дылы, ооң ужур-дузазын, кол хүлээлгелерин таныштырар.
	Түрк дылдарның аразында тыва дылдың туружу	1	«Түрк дылдарның бөлүү» деп билиг-биле таныштырар. Эртеги түрк руниктиг бижиктиң тураскаалдарының дугайында медээ-

Эртеги түрк руниктиг бижиктиң тураскаалдары	1	биле таныштырар. Литературлуг тыва дылдың нормалары-биле таныштырар, Девискээр талазы-биле тыва дылдың сөс курлавырының ылгалдары-биле таныштырары.
Тыва дылдың ажыглаттынып турар хевирлери	1	Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар.
<i>Хыналда диктант.</i>		Хыналда диктант.
<i>Угаап боданыышкын хевиринге чогаадыг</i>		Угаап боданыышкын хевиринге чогаадыг «Эжишкилер найыралы эртине дагны тургузар (Россия биле Тываның чижээнге)». Чогаадыг «Тыва дыл – мээң төрөөн дылым!»

Фонетика. Орфоэпия. Орфография	Фонетика. Орфоэпия. Орфография	Ниити шагы – 6	
	Фонетика, графика, орфоэпия, орфографияга катаптаашкын	1	Сөстүң адалгазын болгаш лексиктиг утказын ылгаар. Чугаа агымынга үннерниң ажыглаттынарын сайгарар.
	Чугаа агымынга үннерниң өскерлири. Тыва дылда сингармонизм болгаш фарингализация	1	Сөзүглелден өк-биле адаар ажык үннерни тывар. Сингармонизм дүрүмнернге чагыртпайн баар таварылгаларлыг сөстөрни сөзүглелден тывар. Ажык эвес үннерниң туруш талазы-биле өскерлиишкиннерин тайылбырлаар.
	Ассимиляция. Диссимиляция. Метатеза. Сөстүң фонетиктиг сайгарылгазы	1	Долу болгаш долу эвес ассимиляцияны ылгаар; диссимиляцияны танып билир. Тыва дылда метатезаны таныштырар. Сөстүң фонетиктиг сайгарылгазы.
	Шын адалганың нормалары. Ударение.	1	Литературлуг шын адалга нормалары, тыва дылда ударениениң хевирин таныштырар. Өөренип эрткен орфограммаларны танып билир, сөстөрниң шын бижилгезин тайылбырлаар.
	Тыва орфографияның принциптери	1	Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар.
	Слог. Тыва дылда ударение.	1	Хыналда диктант. Угаап боданыышкын хевиринге чогаадыг «Тыва дыл хүнүн мээң билип турарым».
	<i>Хыналда диктант.</i> <i>Угаап боданыышкын хевиринге чогаадыг</i>		Төлөвилел «Тыва дылда өк-биле адаар ажык үннер».
Лексика болгаш фразеология	Лексика болгаш фразеология	Ниити шагы – 6	
	Тыва дылдың сөс курлавырының дугайында билиг	1	Тыва дылга лексиканың болгаш фразеологияның ужур-дузазын билир. Тыва дылдың сөс курлавырының дугайын билир. Сөс – лексикологияның өөренир кол кезии (единицазы) деп чүүлдү билир.
	Сөс болгаш ооң уткалары.	1	Сөстүң лексиктиг утказын тодарадыр, лексиктиг утка биле билигнің аразында ылгалын аңгылаар.
	Лексиканың тывылган угу. Тыва дылдың лексиказының ажыглалы	1	Сөстүң уткаларын ылгаар.

	Тыва ономастика болгаш ооң онзагайы	1	<p>Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөрни ылгаар.</p> <p>Доора болгаш көжүргөн уткалыг сөстөрниң тыптыр аргаларын ылгаар.</p> <p>Сөзүглелден синонимниг, антонимниг одуругларны болгаш омонимнерни танып билир. Сөстөрнин утка аайы-биле каттыжарының дугайын билир.</p> <p>Лексиканың тывылган угун билир: ниити түрк, чингине тыва болгаш үлегерлээн сөстөр.</p> <p>Лексиканың ажыглалының аайы-биле бөлүктөрүн аңгылап билир.</p> <p>Терминнерни чугаага ажыглаар.</p> <p>Табу болгаш эвфемизмнерни ылгаар, оларны чугаага ажыглап билир. Чоннуң ёзу-чаңчылдарын сагыыр: <i>адыг – мажаалай, чымчак базар, хайыракан, чоорганныг, кара чүве, тайга ээзи, чер кулак – эвфемизм.</i></p> <p>Тыва ономастиканың бөлүктөрүн чугаага ажыглаар: антропоним, топоним, зоонимнер.</p> <p>Лингвистиктиг словарьлар, энциклопедиялар-била ажылдаар.</p> <p>Фразеологизмнерниң утказын билир, идиома болгаш фразеологтук каттыжышкыннарны ылгаар, чугааның байдалын барымдаалап, оларны ажыглаар.</p> <p>Сөзүглелден фразеологизмнерни таныыр, уткаларын тайылбырлаар, синонимнерин тывар.</p> <p>Фразеологизмнерниң синонимниг одуруглар тургузарынга киржилгезин билир, оларны орус дылче очулдуруп.</p> <p>Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар.</p> <p>Хыналда диктант.</p> <p>Словарьлыг диктант.</p> <p>Угаап боданышкын хевиринге чогаадыг «Хуу аттар делегейинге».</p> <p>Төлевилел «Сээң адың болгаш сен».</p> <p>Бердинген тема ёзугаар харылзаалыг чугаа тургузар.</p> <p>Төлевилел «Эргижирээн сөстөрниң бөгүнгү хүнде ажыглалы»; «Хуу чүве аттарының ниити чүве аттарынче шилчий бээри».</p>
	Тыва лексикография	1	
	Тыва дылдың фразеологизмнери. Сөстүң лексиктиг сайгарылгазы	1	
	<i>Хыналда диктант. Словарьлыг диктант</i>		
	<i>Төлевилел «Сээң адың болгаш сен»</i>		
	<i>Төлевилел «Эргижирээн сөстөрниң бөгүнгү хүнде ажыглалы»; «Хуу чүве аттарының ниити чүве аттарынче шилчий бээри»</i>		
	<i>Словарьлыг диктант</i>		
Морфемика	Морфемика	болгаш	Ниити

болгаш морфология	морфология	шагы – 12	
	Сөс тургузуу болгаш сөс чогаадылгазының дугайында билиг	1	Сөс тургузуу, чогаадылгазы болгаш морфология дугайында теорияны билир.
	Сөс чогаадыр аргалар. Лексика-семантиктиг арга	1	Сөс чогаадыр аргаларны: лексико-семантиктиг, морфологтуг, синтаксистиг, морфолог-синтаксистиг билир.
	Морфологтуг арга.	1	Аббревиация, калька аргаларын билир; Конверсия, изоляция аргалары.
	Синтаксистиг арга	1	Сөстүң морфемниг сайгарылгазын кылыр. Чугаа кезектерин аңгылаарының барымдааларын билир.
	Морфолог-синтаксистиг арга	1	Аттыг чугаа кезектериниң ниити демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин аңгылаар.
	Аббревиация (хурааңгайлаашкын) болгаш калька аргазы.	1	Тускай чугаа кезектериниң лексика-семантиктиг бөлүктөрүн ылгаар. Тускай чугаа кезектериниң грамматиктиг хевирлерин ылгаар.
	Конверсия болгаш изоляция аргалары. Сөстүң морфемниг сайгарылгазы	1	Аас болгаш бижимел чугаага кылыг сөзүнүң хевирлерин, ат орнун, наречиелерни шын кылдыр ажыглаар, дылдың нормаларарын сагыыр. Дузалал чугаа кезектериниң онзагайын тодарадыр. Чугаа кезектериниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
	Морфология Морфологияга ниити катаптаашкын.	1	Аас болгаш бижимел чугаага морфология биле орфографияның аразында харылзаазын сагыыр.
	Тускай чугаа кезектериниң грамматиктиг уткалары, грамматиктиг хевирлери	1	Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар. Немелде онаалгалыг диктант. Словарьлыг диктант.
	Тускай чугаа кезектериниң синтаксистиг хүлээлгелери	1	Чурумал хевиринге чогаадыг «Залог болгаш вид хевирлериниң ужурдузазы».
	Дузалал чугаа кезектери	1	Немелде онаалгалыг эдертиг.
	Чугаа кезектериниң морфологтуг сайгарылгазы	1	Шинчилел ажылы «Междометие болгаш үн өттүнер сөстөр».
	<i>Немелде онаалгалыг диктант.</i>		

	<i>Словарьлыг диктант.</i>		
	<i>Немелде онаалгалыг эдертиг</i>		
	<i>Шинчилел ажылы «Междометие болгаш үн өттүнер сөстөр»</i>		
Чугаа. Чугааның стили	Чугаа. Чугааның стили	Ниити шагы – 6	
	Дыл болгаш чугаа. Чугаа чорудулгазының хевирлери	1	Дыл болгаш чугаа деп билиглерниң тодарадыр, кызыгаарлаар. Чугаа чорудулгазынының хевирлерин, черин (туружун) болгаш байдалын аңгылаар
	Харылзажылганың хевирлери	1	Аас болгаш бижимел чугаа чорудулгазының кол элементилерин ылгаар, оларны аңгылаар.
	Чугааның аңгы-аңгы байдалдары	1	Чугаа чорудулгазының хевирлери: когнитивтиг, эмоционалдыг, мотивационномотивациялыг.
	Функционалдыг стильдер	1	Чугааның аңгы-аңгы байдалдары.
	Сөзүглелдиң стилистиктиг сайгарылгазы	1	Монолог болгаш диалогту ылгаар.
	Сөзүглелди чаартырының хевирлери	1	Стильдерниң ылгавырлыг талаларын аңгылаар, ажыглаттынар черин болгаш сорулгазын тодарадыр.
	<i>Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар. Немелде онаалгалыг диктант.</i>		Стильдерни аңгылаар: албан-херек, парлалга, эртем, чугаа, чечен чогаал.
	<i>Эдертиг</i>		Ажылдап кылган төлевелдиң түңнелин бижимел-биле айтыр, чыгдынганан материалдарны ажыглап тургаш, презентацияга көргүзер. Доклад, аннотация, тезистер, конспект, рецензия, реферат бижиир.
	<i>Кластер</i>		Бердинген сөзүглелдерниң стиль талазы-биле эдилгезин кылыр.
<i>Бөлүк-биле ажыл «Тыва дылда чугаа стильдери»</i>		Сөзүглелдиң стилистиктиг сайгарылгазын кылыр. Сөзүглелдиң стилин, оң ылгавырлыг демдектерин айтыр. Тыва дылдың электроннуг корпусу-биле ажылдаар; сөзүглелди эде тургузар; кол болгаш ийи чергениңмедээлерин аңгылаар. Сөзүглелдиң стилистиктиг сайгарылгазын кылыр. Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар. Немелде онаалгалыг диктант. Эдертиг.	

			Кайы-бир стильдин материалдарына даянып, кластер тургузар. Бөлүк-биле ажылдың хыналдазы «Тыва дылда чугаа стильдери», тыва улустуң тоолдарына даяныр
--	--	--	---